

KNIHY MARIÁNSKEJ PROVINCIE Z POLOVICE 17. STOROČIA

Edina ZVARA

Abstract

A 17th-century manuscript of Hungarian Franciscan origin contains a previously unpublished document: a catalogue of printed books held by the convents of the Marian Province of the Order. This source has not yet appeared in either Hungarian or international scholarly literature. When the catalogue was compiled in 1647, the province included 19 convents, each of which was asked by the provincial superior to submit a list of its books. The resulting inventory includes nearly 500 entries. Its importance lies not only in its content but also in its uniqueness, as no other library catalogue from any convent of the Marian Province from this period has survived. As such, this document represents a key source for the study of Franciscan book culture in the 17th century.

Keywords: book catalogue, franciscans, library history, Provincia Sanctae Mariae

Abstrakt

Z uhorskej františkánskej proveniencie pochádza rukopisný dokument zo 17. storočia – zoznam tlačí patriacich kláštorom Mariánskej provincie tejto rehole. Tento dokument doteraz nebol publikovaný v domácej ani zahraničnej literatúre. V dobe vzniku tohto katalógu v roku 1647 patrilo do Mariánskej provincie 19 konventov a provinciál všetky požiadal o zaslanie zoznamu kníh. Katalóg obsahuje takmer 500 položiek. Významný je aj z toho hľadiska, že z tohto obdobia sa nezachoval nijaký iný katalóg niektorého z konventov provincie. Katalóg je dôležitým prameňom knižnej kultúry františkánov v sledovanom období.

Kľúčové slová: knižný katalóg, františkáni, historické knižnice, Mariánska provincia

Polovica 17. storočia s ohľadom na dejiny Františkánskej rehole sa v rámci Uhorského kráľovstva považuje za obdobie počiatočného rozkvetu rehole. Výsledkom rekatolizácie bolo, že takmer všetci domáci aristokrati sa vrátili do lona Katolíckej cirkvi. Z tohto obdobia to bol najmä Adam Baťán (1610 – 1659) a František Nádašdy (1623 – 1671), ktorých prestup na katolícku vieru bol mimoriadne významným krokom.¹ Sami patrili k tým veľmožom, ktorí františkánov pozývali na svoje dvory, aby nasledovníci sv. Františka z Asissi poskytovali duchovnú starostlivosť na ich majetkoch a aktívne sa zapájali do rekatolizácie ešte existujúcich protestantských stúpecov.²

Podľa jedného dobového rukopisu³ fungovalo v roku 1647 v rámci Mariánskej provincie (*Provincia Sanctae Mariae*)⁴ 19 kláštorov: Nové Zámky, Győr, Ivanič-Grad, Eisenstadt, Križevci, Krapina, Malacky, Trnava, Güssing, Nitra, Ormož, Bratislava, Pruské, Remete, Sopron, Katarinka, Szombathely, Varaždin, Záhreb.⁵ Kronikár zaznamenáva aj počet členov rehole: frátri a pátri 238 osôb, novici 32 osôb, spolu to teda bolo 270 osôb.⁶

Súpis kníh z roku 1647

V dokumente *Descriptio et Originis et Status Provinciae Mariana*e sa nachádza jedinečný súpis, ktorý nie je známy z maďarských, ale ani z európskych knižných prameňov, menovite je to súpis kníh Mariánskej provincie.⁷ Názvy vymenovaných sídiel sú v našom prípade dôležité, pretože tieto domáce reholné domy sú práve tie, z ktorých vedenie provincie zozbieralo údaje o používaných knihách v roku 1647.

¹ KOLTAI, András. *Batthyány Ádám, Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén*. Győr: Győri Egyházmegyei Levéltár, A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai, Források, feldolgozások, 14, 2012, s. 93-99; VISKOLCZ, Noémi. Die Bibliothek des Franz Nádasdy. In: *Burgenländische Heimatblätter*. 2018, roč. 80, č. 34, s. 11.

² MONOK, István a Katalin PÉTER. Felmérés a hithűségéről 1638-ban. In: *Lymbus – Művelődéstörténeti Tár*. 1990, 2. zv., s. 111-142; FAZEKAS, István. Adalékok a fraknoi uradalom és a kismartoni grófság rekatolizációjához. In: FAZEKAS, István. *A reform útján. A katolikus megújulás Nyugat-Magyarországon*. Győr: Győri Egyházmegyei Levéltár, A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai, Források, feldolgozások, 20, 2014, s. 196-215; ZVARA, Edina. *Gratia mecenaturae Esterhasianae, A kismartoni ferences könyvtár története és állománya*. Budapest: MTA KIK-Kossuth, 2023, s. 10. (Esterhasyana).

³ *Descriptio et Originis et Status Provinciae Mariana*e, 1647. Miesto uloženia: Martin, Slovenská národná knižnica, Literárne rukopisy, signatúra: Martin M 289. Na rukopis ma upozornil Fazekas István, ktorému veľmi pekne ďakujem.

⁴ V rámci konventuálnej provincie existujúcej v Uhorsku prebiehala v 15. storočí obnovujúca observantská reforma, a preto sa na začiatku 16. storočia aj oni začali nazývať observantmi. V dôsledku toho v Uhorskom kráľovstve pôsobili už dve observantské provincie. Aby sa predišlo zámene názvov, predchádzajúcu konventuálnu provinciu pomenovali podľa Panny Márie (*Provincia Sanctae Mariae in Hungaria Ordinis Minorum*), pôvodne observantskú provinciu však podľa Svätého Spasiteľa (*Provincia Sanctis Salvatoris in Hungaria Ordinis Minorum*). Na základe nových názvov domácich provincií sa členovia prvej začali nazývať mariánmi a členovia druhej salvatoriánmi.

⁵ *Descriptio* 1647, citované vyššie, fol. [1v–15v].

⁶ *Descriptio* 1647, citované vyššie, fol. [15v].

⁷ *Descriptio* 1647, citované vyššie, fol. [21v–32r]. Vydanie: *Katolikus intézményi könyvtárak V. 1647 – 1750*. MONOK, István a Edina ZVARA, eds. Budapest – Sárospatak: MTA KIK, Tokaj-Hegyalja Egyetem, 2023 (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 19/5), s. 17-30.

Poznanie tohto súpisu kníh je mimoriadne dôležité, keďže z tohto obdobia sa neza-
choval nijaký inventár knižnice mariánskeho rehoľného domu.⁸ Našťastie sa veľká časť
knižníc v Eisenstadte a Güssingu zachovala na svojich pôvodných miestach, spracova-
nie eisenstadského fondu sa už uskutočnilo⁹ a güssingského sa priebežne pripravuje.
Ostatné knihy z jednotlivých kláštorov boli buď zničené, roztrúsené, ťažko dostupné
alebo z dôvodu absentujúcich posesorských záznamov ich nemožno identifikovať. K re-
konštrukcii františkánskych kláštorňých knižníc z raného novoveku nachádzame dôle-
žité údaje a pramene v publikáciách Slovenskej národnej knižnice, ktoré sprístupňujú
vydania inkunábul a tlačí 16. storočia.¹⁰ Po zoštatnení cirkevných majetkov na Sloven-
sku sa práve sem dostali bývalé kláštorne knižnice, ale po zmene režimu v roku 1989
si františkáni nenárokovali svoje zbierky.

Prameň z roku 1647 predstavuje zoznam s takmer päťsto, presnejšie so 445 po-
ložkami. Keďže však jednotlivé položky neuvádzajú čísla zväzkov ani počty exemplá-
rov, môžeme predpokladať približne 1500 – 2000 zväzkov kníh – a nezabúdajme, že
ide o knižnice 19 kláštorov! V rámci analýzy jednotlivých zápisov v katalógu vidíme,
že knihy sú usporiadané tematicky: najprv sa uvádzajú údaje o knihách, ktoré patria
do oblasti teológie (zvyčajne iba názov a/alebo autor), no medzi nimi sa objavujú aj
diela polemické, asketicko-spirituálne a zbierky kázni rôzneho obsahu. Potom sa medzi
nimi striedajú väčšie počty diel z týchto tém a zároveň sa objavujú aj Biblie a biblické
komentáre, historické, filozofické, právnické a literárno-gramaticko-rétorické knihy.

Súpis zároveň poukazuje na jednotné usporiadanie. Na prvých 342 pozíciách sú
uvedené knihy latinské, potom nasledujú nemecké (*Libri Germanici*, pozícia 343 – 367),
maďarské (*Hungarici*, pozícia 368 – 379). Zvlášť sú uvedené knihy heretické v latinčine
(*Haeretici Latini*, pozície 380 – 393) a knihy heretické nemecko-latinské (*Libri Germani-
ci Haeretici, simul et Latini*, pozície 394 – 445). Z nepresnosti (príp. z nedbanlivosti) pri
zhromažďovaní heretických vydaní sa dá spozorovať, že aj v hlavnej časti katalógu me-
dzi neheretickými vydania sa nachádza viac ako desať kusov „nebezpečnej literatúry“.

⁸ V prípade Güssingu poznáme tri kníhkupecké zoznamy: ZVARA, Edina. Die Franziskanerbibliot-
hek, 1639 – 1780. In: BRUCK, Anton, István MONOK a Edina ZVARA. *Bewahrte Geistigkeit und
Kulturerbe von drei Nationen, Die Historische Bibliothek des Franziskanerklosters in Güssing*. Budapest
– Güssing: Bibliothek und Informationszentrum der Ungarischen Akademie de Wissenschaften –
Franziskanerkloster Güssing, 2021, s. 45.

⁹ ZVARA, 2023, odk. 2.

¹⁰ KOTVAN, Imrich. *Inkunábuly na Slovensku = Incunabula quae in Bibliothecis Slovaciae asservantur*.
Martin: Matica slovenska, 1979; KOTVAN, Imrich a Eva FRIMMOVÁ. *Inkunábuly Slovenskej národnej
knižnice Maticе slovenskej v Martine = Incunabula quae Martini in Bibliotheca Nationali Slovaca Societatis
Matica slovenská dictae asservantur*. Martin: Matica slovenská, 1988; SAKTOROVÁ, Helena, Klára
KOMOROVÁ, Emilia PETRENKOVÁ a Ján AGNET. *Tlače 16. storočia vo fondoch Slovenskej národnej
knižnice Maticе slovenskej = Opera impressa saeculi XVI, quae in Bibliotheca Nationali Slovaca societatis
Matica slovenská Martini asservantur*. Martin: Slovenská národná knižnica, 1993 (Generálny katalóg
tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska. – Catalogus generalis operum impressorum
saeculi XVI quae in Slovacia asservantur, Tomus 1.); KOTVAN, Imrich a Eva FRIMMOVÁ. *Inku-
nábuly zo slovenských knižníc v zahraničných inštitúciách = Incunabula de Bibliothecis Slovaciae quae in
institutionibus regionum externarum asservantur*. Martin: Matica slovenská, 1996; KOMOROVÁ, Klára
a Helena SAKTOROVÁ. *Tlače 16. storočia vo františkánskych knižniciach = Opera impressa saeculi XVI
quae in bibliothecis Ordinis Franciscanorum asservantur*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2014
(Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska. – Catalogus generalis operum
impressorum saeculi XVI quae in Slovacia asservantur, Tomus 3.), 2014.

Dôvod vyhotovenia súpisu je čiastočne známy, pretože sami správcovia provincie¹¹ na konci inventáru kníh informujú o tom, že napísali históriu provincie a k nemu pripojili ako dôležitý dokument súpis kníh. Tieto knihy sa považujú v rámci provincie za pomerne dôležité, avšak spísali i mnohé ďalšie knihy. Ako sa však domnieva provinciál rádu Bernard Folnay – v tomto súhrnnom zväzku (v rámci histórie provincie) nepovažuje za potrebné spomenúť ich všetky, ale spomenutie vyššie spomenutých cca 1500 – 2 000 zväzkov nie je prehnané. Na tomto mieste spomenieme najmä súdobých autorov a ich významnejšie vydané alebo v rukopise zanechané diela, významných autorov pochádzajúcich z tejto provincie, autorov maďarských kázní (rukopis alebo tlač), teologické a filozofické diela vydané alebo v rukopise zanechané od autorov tejto provincie. Vlastne by mohlo ísť o základ jednej ideálnej knižnice.

Dôvodov na vyhotovenie takéhoto súpisu môže byť oveľa viac. Predstavení provincie nechali pravdepodobne vypracovať tento zoznam aj kvôli všeobecnému prehľadu. Chceli vedieť, aká bola v polovici 17. storočia veľkosť a rozsah knižného vybavenia provincie a jej členov. Samozrejme, aj zvlášť zaznamenaná heretická čítba je výrečným znakom, pretože je zrejmé, že aj vedenie provincie chcelo vedieť, v ktorých kláštoroch sa nachádza koľko a aké heretické knihy. Zoznam ukazuje, že je ich pomerne veľa, keďže zo 445 položiek je približne jedna sedmina takéhoto zamerania. Tak ako viackrát, aj v tomto prípade sa vynára prax *visitatio librorum* (*Büchervisitatio*).¹² Tieto sú známe z oblasti Eisenstadtu v časoch rekatolizácie za Mikuláša Esterháziho (1583 – 1645), ktoré v rokoch 1637 – 1638 boli najintenzívnejšie,¹³ čiže vlastne desať rokov pred vyhotovením súpisu kníh provincie. Bolo to v čase znovuzaloženia františkánskeho kláštora zásluhou palatína.¹⁴ Eisenstadt a jeho obyvatelia boli väčšinou nemeckej národnosti a v 16. storočí sa stali významnými nasledovníkmi novej viery. Takto mali katolícki kňazi a františkánski bratia veľa práce¹⁵ a tieto misionárske činnosti slúžili na obrátenie na správnu vieru a mohli byť aj dobrou príležitosťou na zhromažďovanie „nebezpečnej“ literatúry. Za čias syna Mikuláša Esterháziho, palatína Pavla (1635 – 1713), rekatolizácia pokračovala. Františkáni si viedli aj zoznam tých, ktorí sa vrátili späť ku katolíckej viere. Časť týchto zoznamov sa aj zachovala, a tak sú z rokov 1658 – 1660 známe aj mená rekatolizátorov. Ďalej i v Güssingu podobne, ako Esterházi poveril františkánov ich patrón Adam Batán (1610 – 1659) dôležitou úlohou: mali tiež misionárske poslanie. Z rokov 1651 – 1657 je známy aj počet konvertitov (347 osôb).¹⁶

¹¹ Mená tých, ktorí overili vyhotovený súpis v roku 1647, sa nachádzajú úplne na konci: „Fr. Josephus Kaßner Philosophiae Lector, Fr. Didacus Babchansky Prouvinciae Secretarius mpp., Fr. Basilius Burass S. Theologiae Lector et Prouvinciae Diffinitor, Fr. Bernardinus Folnay Minister Prouvincialis.“

¹² ÖTVÖS, Péter. *Büchervisitation in einem katholischen Lande, Das Beispiel Tirol*, in *Freiheitsstufen der Literaturverbreitung, Zensurfragen, verbotene und verfolgte Bücher*. JANKOVICS, József a S. Katalin NÉMETH, eds. Wiesbaden: Harrassowitz, 1998 (Wolfenbütteler Abhandlungen zur Renaissanceforschung, 18), s. 83-103; MONOK, István. *The Cultural Horizon of Aristocrats in the Hungarian Kingdom*. Wien: Praesens Verlag, 2019. (Verflechtungen und Interferenzen. Studien zu den Literaturen und Kulturen im zentraleuropäischen Raum, 3), s.105-106.

¹³ FAZEKAS 2014, odk. 2, s. 199; ZVARA 2023, odk. 2, s. 12.

¹⁴ ZVARA 2023, odk. 2, s. 13.

¹⁵ Jedna kronika rádu z roku 1680 tiež udáva údaje o založení kláštora takto: „*Ciuitas haec tota Haeretica fuit*“. Pozri: *Origo et status provinciae Mariane descriptus sub provincialatu patris Remigii Ramocsaházy anno 1680*. Miesto uloženia: Bratislava, ŠAB MPF, Lad. 34. Nr. 4. Ďakujem Istvánovi Fazekasovi, že mi dal k dispozícii daný prameň.

¹⁶ Vydal: KOLTAI 2012, odk. 1, s. 450.

Tiež sa zmieňujú o usporiadaní katalógu, totiž zoznam zaregistrovaných kníh rešpektuje staršie nariadenie generálneho predstaveného kapitálu, ktoré generál rádu vydal vo forme dekrétu a ktorý sa nachádza aj na 12. a 13. strane generálnych konštitúcií. Mariánska provincia, ako píše predstavení, nemá žiadne osobitné predpisy týkajúce sa usporiadania knižnice a takéto pokyny sa nenachádzajú ani v publikácii z roku 1659, ktorá obsahuje predpisy provincie. Avšak, aj keď sa uvedené poznatky berú do úvahy, jednotlivé témy v inventári nie je možné jednoznačne sledovať.

Obsahový a jazykový charakter súpisu fondu kníh

Keď si katalóg prezrieme, vidíme, že ide o obsahovo tradičnú františkánsku zbierku. V rámci analýzy reholnej knižnej zbierky vidíme, že sa dobre využívala. Vystanú nám „funkcionalistické, miestne a rádové vlastnosti“,¹⁷ no v našom prípade musíme vyzdvihnúť, že sa viaže k životu a činnosti františkánov a sú to najmä diela teologické, práce z oblasti morálnej teológie a asketické, zbierky kázní, tiež biblické komentáre, avšak vo veľkom počte sa tu nachádzali aj spisy patriace do oblasti teologickej polemiky.

Spomedzi nevelkého počtu „Biblií, biblických komentárov, biblických konkordancií“ chceme vyzdvihnúť diela dvoch významných humanistov, ktorí žili v 15. – 16. storočí: komentáre k evanjéliám od Jacquesa Lefèvre d'Étaples (Jacobus Stapulensis, o. 1450 – 1536) a parafrázy k Lukášovmu evanjeliu, výklady, enarrationes k Jánovmu evanjeliu od Erazma Rotterdamského (1466 – 1536).

Táto skupina kníh je zaujímavá aj z toho dôvodu, že tu nachádzame viac ako desať heretických kníh, dokonca štyri neboli zaradené medzi heretické: *Sylva biblicorum nominum* od nemeckého evanjelika Andreasa Althamera (o. 1500 – o. 1539), biblické výklady kalvinistu Bartholomaea Westheimera (1499 – 1570), komentáre k listom sv. Pavla od švajčiarskeho reformátora Heinricha Bullingera (1504 – 1575), dielo, výklady k listom sv. Pavla od Pietra Martireho Vermigliho (1499 – 1562), ktorý prešiel od katolicizmu ku kalvinizmu. Napísal ho po konvertovaní a doklad o tom nachádzame aj na titulnom liste: „*Professoris Divinarum Literarum In Schola Tygurina*“. Prítomnosť týchto troch osôb je dôležitá, pretože iba oni sú prítomní z neluteránskych členov protestantských denominácií, okrem neskôr spomenutého Johanna Jakoba Grynaea.

Do skupiny heretickej literatúry sú zaradené diela známych evanjelických teológov, ako napr. dvaja Lutherovi súčasníci Martin Bucer (1491 – 1551) a Urbanus Rhegius (1489 – 1541), ďalej Aegidius Hunnius (1550 – 1603). Zo začiatku 16. storočia je tu prezentovaný alsaský humanista Ottmar Luscinius (1478 – 1534), známy svojimi gréckymi vydaniaми, ako aj biblickými komentármi. O používaní jeho diel v našom prostredí máme málo údajov. Je dosť pravdepodobné, že do súpisu knižnice sa dostali jeho výklady evanjelií, ktoré sa nachádzali aj u františkánov v Eisenstadte,¹⁸ autori súpisu si poznačili heretickosť: „*Allegoriae Lutherj*“. Medzi nežiaduce čítania sa dostali aj výklady k biblickým žalmom od florentského dominikána Girolama Savonarolu (1452 – 1498). Možno ide o tú verziu vydania, v ktorej sa nachádzajú jeho výklady

¹⁷ KNAPP, Éva. Egy ismeretlen mariánus ferences könyvtár a 18. században. In: *MONOKgraphia, Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára*. NYERGES, Judit, Attila VERÓK a Edina ZVARA, eds. Budapest: Kossuth, 2016, s. 395; ZVARA 2023, odk. 2, s. 82.

¹⁸ ZVARA 2023, odk. 2, s. 158, Nr. 569: LUSCINIUS, Ottmar. *Allegoriae, psalorum Davidis prophetae, secundum literarum ordinem*... Augustae: Sympertus Ruf, 1524.

uverejnené v nemeckom preklade „od jedného vzdelaného podvodníka“ Michaela Lindenera (o. 1520 – 1562).¹⁹

Tzv. „nábožná literatúra“ patrí k najbohatšie zastúpenej spisbe v počte okolo 70 položiek. Vo veľkej miere sú to „moralistické“²⁰ vydania, avšak františkáni si mohli čítať aj „mysticko-asketické“ diela. Bez ohľadu na to, v akej časti Mariánskej provincie mnísi žili, táto čítba im mohla poslúžiť na duchovné povzbudenie a hĺbkový rozvoj ich spirituality. Medzi autormi nájdeme, samozrejme, aj viacerých františkánov, či už z neskorého stredoveku, napríklad talianskeho Bonaventuru z Bagnoregia (1221 – 1274), zo 16. storočia španielskeho Diega de Estella (1524 – 1578), resp. Johanna Nasa (1534 – 1590), ktorý sa z pôvodného povolania krajčira stal rehoľníkom a kazateľom, pričom niekoľkokrát zmenil vierovyznanie. Sú tu prezentovaní aj súdobí autori, ako napríklad Španiel Johannes de Carthagera (1563 – 1618) alebo belgický rekolektus Bonaventura Dernoye (o. 1583 – 1653).

Františkáni mali na čítanie k dispozícii najmä nábožné diela jezuitov, najmä talianskych a španielskych. Dôvodom bolo najmä to, že asketická literatúra dostávala najväčší impulz práve od nich a jezuitská meditácia a literatúra,²¹ ktorá z nej vychádzala, sa stali jedným z najdôležitejších prvkov katolíckej náboženskej literatúry raného novoveku. Hoci z diela zakladateľa rádu sv. Ignáca z Loyoly (1491 – 1556) *Exercitia spiritualia* sa tu nevyskytol ani jeden exemplár, je tu nespočetné množstvo mien známych a obľúbených jezuitov, ako napríklad Roberto Bellarmino (1542 – 1621), Vincenzo Bruno (1532 – 1594), Jeremias Drexel (1581 – 1638), Henri Lamormain (o. 1575 – 1647). Diela týchto autorov sa zvyčajne zaobštarávali vo viacerých vydaniach alebo vo väčšom počte exemplárov. Medzi knihami Mariánskej provincie sa nachádzalo najviac asketických knižných titulov od Roberta Bellarmina, konkrétne päť.

Rozhodne je potrebné spomenúť aj španielskeho dominikána Luisa de Granadu (1504/5 – 1588), ktorý sa v knižnej zbierke v Eisenstadte prezentoval desiatimi exemplármi.²² *Ars bene vivendi* chorvátskeho básnika Marka Marulića (1450 – 1524) boli dostupné v latinčine aj v nemčine. Prepokladáme, že tieto zväzky obohatili františkánske knižnice pôsobiace na dnešnom území Burgenlandu²³ alebo františkánske knižnice v rámci *Custodia Slavoniae*, pričom jeden exemplár mohol byť aj v Eisenstadte.²⁴ Je isté, že základné dielo Tomáša Kempenského (o. 1380 – 1471) *De imitatio Christi* sa nachá-

¹⁹ ZVARA 2023, odk. 2, s. 132. Nr. 328.

²⁰ KNAPP, Éva. A máriavölgyi pálos kolostor a 18. században, (Rekonstrukciós kísérlet) I. In: *Magyar Könyvszemle*. 1992, roč. 108, s. 319.

²¹ TÜSKÉS, Gábor. A jezsuita meditációs irodalom a XVI–XVII. században. In: *Irodalomtörténet*. 1997. roč. 28/78, 1997, č. 1-2, s. 22; GÁBOR, Csilla Kora újkori jezsuita meditáció – tradíció, életgyakorlat, irodalom, in *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*. SZILÁGYI, Csaba, ed. Piliscsaba: PPKA BTK, 2006 (Művelődéstörténeti műhely, Rendtörténeti konferenciák, 2), s. 35-43.

²² ZVARA 2023, odk. 2.

²³ Na území žil veľký počet chorvátskeho obyvateľstva a v usadlostiach vykonávali duchovné služby farári chorvátskeho pôvodu. Pozri napr.: BUZÁS, Josef. *Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert, I–IV. Teil*. Eisenstadt: 1966 – 1969 (Burgenländische Forschungen, 52 – 55).

²⁴ ZVARA 2023, odk. 2, Nr. 540, s. 155: MARULIĆ, Marko. *Dictorum factorumque memorabilium libri sex, sive de bene beateque vivendi institutione, ad normam vitae Sanctorum utriusque Testamenti collecti, atque in ordinem digesti...* Coloniae Agrippinae: sumpt. Bernardi Gualtheri, 1609.

dzala v každom kláštore provincie, ba dokonca v mnohých exemplároch, takže súpis môže vykazovať viac tuctov exemplárov.

Jednou zo zvláštností náboženskej literatúry uvedenej v súpise z roku 1647 je, že sa tu nachádzal pomerne nízky počet vydaní súvisiacich s mariánskym kultom. Jeho dôvodom môže byť čiastočne skutočnosť, že idea *Regnum Marianum*, resp. *Patrona Hungariae* sa začala výrazne šíriť práve v tomto období na prelome 16. a 17. storočia, teda pod vplyvom rozmachu katolicizmu²⁵ a s ňou spojené publikácie začali vychádzať v tomto období – najmä diela napísané uhorskými autormi. Okrem iných to boli spisy palatína Pavla Esterháziho, Gabiela Hevenesiho, Jána Nádašiho, Štefana Tarnóciho a tiež františkána Gergelya Malomfalvaya. Napriek tomu mnohé vydania môžeme postrádať, napr. spis *A bóldog Szűz Mária élete* od františkána Martina Kopčániho (1579 – 1638), ktoré vyšlo 16 rokov pred vznikom súpisu kníh.

Napriek tomu bolo dostupné ďalšie dielo Kopčániho *A keresztyéni tökéletes éltre intő... elmélkedések... Kristus Jesus szenvedéséről* (Viedeň, 1634), ktoré je jedným z piatich diel nábožnej literatúry v maďačine. Ďalšie štyri sú meditácie sv. Augustína v preklade Lukáša Pěčiho (o. 1550 – o. 1603/1604), dvojzväzkové rozjímania nitrianskeho biskupa Valentína Lépeša (1570 – 1623) a jeden spis ostrihomského arcibiskupa Petra Pázmáňa (1570 – 1637).

Zjavne je málo hagiografických diel. Životopisy cirkevných osobností, ktoré možno zaradiť aj k iným žánrom, ale keďže tieto texty boli najčastejšie čítané kvôli ich duchovnému zameraniu, možno ich zaradiť do náboženskej literatúry. K takým patrí napr. spis *Vita B. Matris Teresae De Jesu...*, ktorého autorom je španielsky jezuita, spovedník sv. Terezy z Ávily Francisco de Ribera (1537 – 1591) alebo *Legenda aurea* Jacoba de Voragine (o. 1228 – 1298), ďalej z hľadiska františkánskeho rádu významný zväzok *Historia seraphica* od Henrica Sedulia (1547 – 1621).

V súpise sú v najväčšom počte zastúpené „teologické spisy“ s viac ako 120 položkami. Tento údaj je na prvý pohľad trochu prekvapivý, pretože hoci počet diel patriacich do tejto tematiky je vo františkánskych knižniciach zvyčajne vysoký, nie až v takomto rozsahu. So zreteľom na oblasti a témy sú to diela bežného charakteru, františkáni sa rozhodne zameriavali na získavanie morálno-teologických spisov. Ďalej sa tu nachádza aj väčší počet diel dominikána Tomáša Akvinského (1225 – 1274), františkána Johanesa Duns Scota (o. 1266 – 1308) a ich nasledovníkov, ktoré sa však mohli nachádzať aj medzi filozofickými spismi.

So zreteľom na autorské pozadie tu objavujeme najvýznamnejších cirkevných otcov (napr. Athanasia, Augustína, Basília Magnusa, Hieronyma, Johanesa Chrysostoma), v každom prípade to boli ich *opera*. Predpokladáme, že to boli viaczväzkové *opera omnia* v humanistických vydaniach zo 16. storočia. Medzi autormi 16. – 17. storočia

²⁵ K tematike pozri napr.: TÜSKÉS, Gábor a Éva KNAPP. Marianische Landespatrone in Europa unter besonderer Berücksichtigung Ungarn. In: *Jahrbuch der Volkskunde*, roč. 25, 2002, s. 87-96; FAZEKAS, István. *Mariazell und der ungarische Adel zur Zeit des Barock*, in *Mariazell und Ungarn: 650 Jahre religiöse Gemeinsamkeit. Mariazell und Ungarn. 650 Jahre religiöse Gemeinsamkeit: Referate der Internationalen Konferenz „Magna Mater Austriae et Magna Domina Hungarorum“ in Esztergom (6. – 9. Mai 2002) und Mariazell (3. – 6. Juni 2002)*. Graz: Verlag des Steiermärkischen Landesarchivs, 2003, (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs, 30), s. 102-115; TÜSKÉS, Gábor a Éva KNAPP. *Mariazell és a Magyarországi zarándoklatok a 17. – 18. században*. In: *Mariazell és Magyarország. Egy zarándokhely emlékezete*. FARBAKY, Péter a Szabolcs SERFŐZŐ, eds. Budapest: BTM, 2004, s. 84-92.

vo veľkom počte nachádzame aj jezuitov. Medzi známejšími sa tam vyskytuje zakladateľ rádu v danom storočí žijúci Juan Osorio (1542 – 1594), Emmanuel Sá (1530 – 1596) a Francisco Toledo (1532 – 1596). *Instructio* tohto posledného patrilo medzi najpopulárnejšie vydania. Bolo vydané štyridsaťkrát vo viacerých jazykových mutáciách. Na prelome storočí žil Martinus Becanus (1563 – 1624), Roberto Bellarmino (1542 – 1621) a Francesco Suárez (1548 – 1617), ktorých tu musíme tiež uviesť. Existuje aj viac takých jezuitských teológov, ktorých pôsobenie výrazne alebo úplne spadá do 1. polovice, príp. do polovice 17. storočia, teda aj ich spisy môžeme zaradiť k najnovším vydaniam: Franz Amicus († 1651), Diego de Baeza (1582 – 1647), Martinus Bonacina (1585 – 1631), z málo tu zastúpených Francúzov je Franciscus Fontanus (alias Estienne Binet, 1569 – 1634), ďalej Henri Lamormain (brat Williama, spovedníka Ferdinanda II., o. 1575 – 1647), Paulus Layman (1574 – o. 1635) alebo Ambrosio de Peñalosa (o. 1595 – 1656).

Zo stredovekých františkánskych teológov okrem iných tu vidíme aj Baptistu de Salisa (15. stor.), sv. Bonaventuru z Bagnoregia (1221 – 1274), už vyššie spomenutého Johanna Duns Scota (o. 1266 – 1308), Petra de Aquila († 1361), zo súdobých Philippa Bosquiera (1562 – 1636), Jakoba Corena (1570 – 1631), Philippa Fabera (1564 – 1630) alebo historika rádu Francisca Pitigiana (o. 1533 – 1616). Dielo *Annales Minorum* od Lucasa Waddinga (1588 – 1657) však pravdepodobne nebol niektorým zväzkom tohto spisu, ale v súpise to bolo 12-zväzkové *opera omnia* (1639) Johanna Duns Scota. Tento predpoklad posilňuje skutočnosť, že táto položka sa nachádza v zozname v teologickej sekcii pod názvom „*Opera Luca Vadingi*“.

Teologické diela sú obsahovo veľmi rozmanité, zapadajú do pravidelnej pastoračnej a misijnej činnosti mníchov: kvôli tomu tu nachádzame desať Božích prikázaní, cirkevnú hierarchiu, eucharistiu, odpúšťanie hriechov, milosť, úžeru, kresťanské vyznanie viery a tiež otázky sviatostí. Avšak vzdelanejší mnísi mohli používať aj *opera omnia* jednotlivých cirkevných autorít.

Pri každodennej pravidelne vykonávanej duchovnej činnosti boli nevyhnutné základné príručky, ktoré vo františkánskych knižniciach boli usporiadané podľa tematiky do oblasti *theologia moralis*. K príprave na svedenie a určenie pokánia pomáhal „*Doctor Navarrus*“, teda Martin de Azpilcueta (1491 – 1586) so svojou príručkou. Sem patrí aj *Scrutinium sacerdotale* neapolského kňaza Fabia Incarnata (16. – 17. st.), podľa ktorej sa mohla pripraviť osoba vykonávaná cirkevné vizitácie a oboznámiť sa s bodmi vizitácie, ktoré boli v nej sformulované.

V prvej polovici súpisu – medzi neheretickými vydaniami – sú nápadné diela troch významných protestantských teológov: teologická dišputa bazilejského kalvína Johanna Jakoba Grynaea (1540 – 1617), *opera theologica* tübingenského evanjelika Jakoba Heerbranda (1521 – 1600) a *Loci communes* (nevieme, či je to *theologici* alebo *sacri*) tiež evanjelického autora Andreasa Musculu (1514 – 1581). Ich mená a diela, ktoré sa tu nachádzajú, sú prekvapujúce. Boli to predsa protestanti, hoci v súpise je zvláštna aj heretická sekcia. Títo sa do nej nedostali, čo pravdepodobne spôsobila chyba zostavovateľov (?).

V skupine „Vieroučné polemiky a Katechizmy“ je veľké množstvo literatúry, okolo 80 položiek. Sú to známi autori, niekoľkí narodení v neskorom stredoveku, resp. v 16. storočí – ako napr. kartuzián Dionysius Carthusianus (1402 – 1471), Johann Eck (1486 – 1543), františkán Johannes Nas (1534 – 1590), Friedrich Nausea (1496 – 1552), jezuita Gabriel De Preau (1511 – 1588) alebo Nicholas Sander (1530 – 1581),

avšak väčšina pôsobila na prelome 16. – 17. storočia. Ich kontroverzné diela vyšli na začiatku 17. storočia: Franciscus Agricola (1545 – 1621), jezuita Martinus Becanus (1563 – 1624), Jodocus Coccus (1581 – 1622), jezuita Franciscus Coster (1532 – 1618), Henricus Lancilottus (1576 – 1643), jezuita Christoph Maier (1568 – 1626), jezuita Georg Scherer (1539 – 1605).

Tento materiál je zaujímavý preto, že viac ako polovica z polemík, ktoré sa tu nachádzajú, sú spisy protestantských autorov. Aj v tomto prípade sa sem vlúdila administratívna chyba, pretože medzi neheretickými knihami sa nachádzajú aj dve knihy heretické: dielo *De maiestate domini nostri Jesu Christi...* nemeckého reformátora Johanna Brenzu (1499 – 1570), ako aj *Muri civitatis Sanctae* (1615) v nemčine od Jacoba Reihinga (1579 – 1628), ktorý z katolíckej viery konvertoval na evanjelickú. Tento „najprominentnejší jezuitský konvertita“²⁶ 17. storočia svoje latinské dielo – a jeho nemeckú verziu – napísal ešte ako katolík. Hoci toto dielo, ktorého autorom je predtým ešte prívrženec katolíckej viery, nezaradili medzi heretické, jeho meno zamlčali; uviedli len meno prekladateľa (Conrad Vetter, 1546 – 1622).

Keď sa pozrieme na protestantských autorov a ich diela, je zrejmé, že sú takmer výlučne nemecky píšuci a sú stúpecami Martina Luthera (1483 – 1546), predstaviteľmi luteránskej teológie a jej smerov. Medzi nimi však nenachádzame priamych Lutherových súčasníkov, len jeho takmer súčasníkov a zástupcov neskorších generácií. Vo svojich spisoch väčšinou polemizujú s katolíckymi dogmami v otázkach viery, ale objavujú sa aj kontroverzné pohľady na protestantskú vieru. Týchto môžeme menovať v prvej skupine. V niektorých františkánskych kláštorňoch knižniciach boli dostupné nasledovné diela – katechizmus reformátora západouhorských oblastí Davida Chytraea (1530 – 1600), dielo o sviatostiach a hriechoch wittenberského profesora Aegidia Hunnia (1550 – 1603), *manuale controversarium* Martina Chemnitza (1522 – 1586), spis Cyriaca Spangenberg (1528 – 1604) proti bulle pápeža Pia IV., polemický spis Philippa Heilbrunnera (1548 – 1618) proti jezuitovi Conradovi Vetterovi ohľadne regensburského kolokvia, dišputa o vyhánaní diabla od wittenberského profesora Georga Mylia (1548 – 1607). Môžeme tu uviesť *Antigratulatio* Georga Nigrina (1530 – 1602), ktorý ho adresoval konvertitovi, františkánovi Johannovi Nasovi (1534 – 1590) aj jeho spis o skutočnej cirkvi. Františkánski mníši sa mohli dostať aj k dvom dielam poprednej osobnosti ortodoxného luteranizmu Matthiasa Flacia Illyrica (1520 – 1575). V jednom vyvracia význam svätej omše a v druhom pojednáva o pápežskom rozpore a roztržke (*De magna dissensione papistarum*). Tieto Flaciove zväzky mohol vlastniť aj šopronský kláštor, pretože v tej oblasti pôsobili viacerí flaciánski kazatelia.²⁷

Ďalej spomenieme ešte spisy wittenberského profesora Samuela Hubera (1547 – 1624). V jednom polemizuje s Robertom Bellarminom o očistci; druhý polemický spis – *Gegensatz Der Lutherischen und Calvinischen oder Zwinglischen Lehr...* patrí k tým málo spisom, v ktorých luteránski autori polemizujú s príslušníkmi iných protestantských

²⁶ BITSKEY, István. Egy német hitvita híre Magyarországon, (Adalék az érseki könyveszerzéshez). In: BITSKEY, István. *Hitvita, história, szellemi örökség, Tanulmányok a kora újkori magyarországi művelődésről*. HITSEKER, Mária, ed. Budapest – Eger: Kossuth–Eszterházy Károly Egyetem, 2021 (Kulturális örökség) s. 197.

²⁷ PAYR, Sándor. *Flaciánus lelkészek Magyarországon*. Pozsony: Wigand, 1916; FAZEKAS 2014, odk. 2, s. 197.

smerov. Lucas Osiander (1534 – 1604) svojimi tromi knihami reprezentuje luteránsku doktrínu, v ktorých sa sporí s „nadutým kalvínom“ Johannom Pistoriom (o. 1502 – 1583) (*Contra Superbum Joanne Pistorium, Doctorem Caluinisticum*). V pozadí obvinenia sformulovaného už v titule stojí skutočnosť, že Pistoria, ktorý sa zúčastnil na wormskom a regensburgskom sneme a na zostavovaní *Confessio Augustana*, obvinili z krypto-kalvinizmu, pretože nepodpísal *Formula Concordiae*. Menej známa je postava Martina Forcheimera – na obálke jeho diela je uvedené len „*Regiomontanus Francus*“²⁸ – ako aj jeho silne umocnený polemický spis s názvom *Kálvinista pörölycsapás* (Calvinischer Hammerschlag), ktorý pravdepodobne odkazuje na *Malleus Maleficarum*, pretože aj zostavovatelia súpisu uvádzajú titul v latinčine: *Malleus Caluinistarum*.

Uhorských autorov zastupuje jezuita, uhorský ostrihomský arcibiskup Peter Pázmán (1570 – 1637). Tu sa prezentuje štyrmi položkami, z ktorých je jedna latinská (*Logi alogi*, 1612) a tri sú v maďarčine, jedna z nich je niektorým vydaním diela *Kalauz*, ďalšie zase *A setét hajnalcsillag után bújdosó luteristák vezetője* (1627).

Aj keď sa téma „zbierky kázní“ na prvý pohľad podľa počtu exemplárov nezdá byť jednou z troch najpočetnejších skupín, v tomto prípade je dôležité mať na zreteli, že v inventári nie sú uvedené počty exemplárov, preto môžeme túto časť knižnice zaradiť na oveľa významnejšie miesto. So zreteľom na pôvod autorov sú pisateľmi vydaní prevažne rehoľníci: františkáni, dominikáni, kartuziáni a jezuiti, pričom najvýraznejšie sú dva žobravé rády, no tieto publikácie nie sú v najnovších vydaniach. Hoci diela jezuitských autorov sa zdajú menej početné, práve tieto predstavujú najnovšie vydania. Svetskí autori sú väčšinou predstaviteľmi predchádzajúcich storočí.

V zbierkach kázní sa nachádza aj malá heretická skupina, do ktorej sú zaradení len traja autori, resp. ich diela. Už pri biblických výkladoch spomenutý florentský dominikán Girolamo Savonarola (1452 – 1498), dvaja protestanti, v tomto prípade tiež luteráni: Esaias Heidenreich (1532 – 1589) a Lutherov súčasník Johannes Spangenberg (1484 – 1550). Postila posledného nevystupuje len v časti *Haeretici Latini*, ale aj v neheretických kázňach. Toto však môže poukazovať na priebeh vyhotovenia súpisu: františkáni najprv zhruba usporiadali knihy tematicky, potom z nich vybrali a do zvláštnej skupiny zaradili nežiaducu literatúru – tak sa dostala zbierka kázní Spangenbergu k heretickým, avšak zo zabudlivosti zostala aj medzi katolíckou literatúrou.

Medzi predikáciami používanými pri kázňach sa nachádza titul „*Sermones S. Bernardini de Senis* [!]“. Tu vystupujúcu osobu v rámci vydania knižného súpisu sme identifikovali ako Bernardina Ochina²⁹ pochádzajúceho zo Sieny (1487 – 1564), ktorý mal dobrodružnú životnú cestu. Aj on mohol byť kazateľom, pôvodne františkán, potom kapucín, konvertovaný protestantský duchovný, aj napriek tomu, že opustil katolícku vieru ako Jacob Reihing, sa do súpisu dostalo jedno z jeho diel, pričom jeho meno bolo zamlčané. Súčasne tomuto protirečí aj to, že kázne niekdajšieho kapucínskeho generálneho vikára v časoch jeho protestantizmu sa objavujú ako diela v taliančine

²⁸ Pochádzal z Königsbergu pri Norimbergu.

²⁹ *Katolikus intézményi könyvtárak V. 1647 – 1750*, 2023, i. m. 21. (Nr. 167). – Jeden raritný exemplár Ochinovho diela v Uhorsku, jeho polemický traktát o Večeri Pánovej (Zürich, 1556), v ktorom obhajuje zwingliánsku predstavu voči Kalvínovi, sa nachádza ešte aj dnes v knižnici františkánov v Güssingu: Güssing 8/85. (Coll. 2.)

a angličtine. Je však pravdepodobnejšie, že ide o niektoré dielo sv. Bernardina zo Sieny (1380 – 1444).

Z oblasti histórie sa tu nachádza nevelký počet kníh, približne 30, väčšinou sú to cirkevné dejiny a takmer všetky, okrem jednej františkánskej kroniky v nemčine, sú v latinčine. Nachádzame tu obvyklé mená, sú medzi nimi starovekí aj stredovekí autori, napr. Johannes Cassianus (360 – 435), Josephus Flavius (o. 37 – o. 100), Nicephorus Callistus (o. 1256 – o. 1335); alebo i ranonovovekí: Cesare Baronio (1538 – 1607), Roberto Bellarmino (1542 – 1621), Antonio Bonfini (1427/1434 – 1502), Laurentius Surius (1522 – 1578) a iní. Nenachádza sa tu ani veľa položiek k františkánskym dejinám. Pravdepodobne pod zápisom *Chronica Ordinis Minorum* sa skrýva viac zväzkov. Takmer jedna tretina tvorí pomerne novšie vydania, ku ktorým okrem iných patria aj *Dejiny Dominikánskeho rádu v Uhorsku* od dominikána Sigismunda Ferraria (1589 – 1647) alebo *Cirkevné dejiny* od avignonského jezuitu Jacquesa Saliana (1558 – 1640), ktoré napísal pod vplyvom Baronia v dlhšej i kratšej verzii.

K osobitným záujmom nenachádzame veľa stôp. Medzi ojedinelé výnimky patrí jedno zo základných historických a filozoficko-historických diel raného novoveku Jeana Bodina (1530 – 1596) *Methodus*, v ktorom okrem iného autor ostro kritizuje tzv. Danielovo proroctvo. Podľa neho ide o svojvoľne vytvorenú formu. Tiež sa tu nachádzalo základné dielo protestantskej historiografie, kronika Johanna Cariona (1499 – 1537), avšak s nasledujúcim zavádzajúcim označením: „*Mathematica Joannis Carionis*“. Carion nebol len historik, ale aj astrológ a matematik, no podľa VD 16 boli jeho knihy s touto tematikou publikované len v nemčine. V latinských Carionových kronikách je už v názve po jeho mene uvedené aj jeho povolanie a v takom prípade je tu aj odkaz na rodisko s odkazom, že je bietigheimský matematik: „*Joannis Carionis Mathematici Buetikheimensis*“. Tak, ako v prípade Jacoba Reihinga, aj tu je vylúčené úmyselné zavádzanie upevňovaním spochybených údajov.

V našich domácich knižniciach sa nie veľmi často vyskytujú diela katolíckeho kňaza, historika a kartografa Francisca Harea (1555 – 1632) pochádzajúceho z Utrechtu. Jeho diela patria k zriedkavým vydaniam. Vo svojich historických prácach predstavuje dejiny holandskej revolúcie v 16. storočí v kontraste s kalvínskym chápaním. Františkáni mohli čítať jeho cirkevné a zároveň svetské historické dielo s názvom *Olympiades et fasti concordie serie historiae sacrae et non sacrae usque...*

V sekcii „Filozofia“ môžeme vymenovať sotva 20 položiek. Nie je prekvapujúce, že väčšinou ide o Aristotelove komentáre a spisy aristotelovských filozofov, napr. gréckeho Porphyria (232/233 – 304), portugalského jezuitu Pedra da Fonsecu (1528 – 1599), františkána Antonia Khemerera alebo talianskeho učenca gréčtiny Giacomu Zabarellu (1530 – 1589); ako aj vydania spisov Johanna Duns Scota s komentármi a scotistickí myslitelia, ako taliansky františkán Philippus Faber (1564 – 1630), či *Opera* Petra Tartareta (†1522). Medzi najnovšie vydania patrí *Opera omnia* Duns Scota vytláčené v roku 1639, ktoré vyšlo len niekoľko rokov pred vyhotovením súpisu knižnice.

Medzi skutočne skromnými edíciami nachádzame aj jedno – dve vydania, ktoré je vhodné spomenúť, ako napríklad diela holandského humanistu Rudolpha Agricolu (1443 – 1485), ktorý sa preslávil najmä dielom *De inventione dialectica*. Rudolph Agricola patrila k tým učencom svojej doby, ktorí ovládali všetky jazyky svätcov. Agricolove dielo malo veľký vplyv aj na Petra Ramusa (o. 1515 – 1572) a možno je to len náhoda, ale jeho dialektika bola k dispozícii aj františkánom v komentovanej edícii od holand-

ského učenca Rudolpha Snella (1546 – 1613). Dielo je zaradené na správnom mieste, keďže sa nachádza medzi *Haeretici Latini*. Je tu prítomné aj jedno z dvoch vydání diela *Erotemata dialectica* od Philippa Melanchthona. Prítomnosť spisu „*Praeceptora Germaniae*“ nie je dôležitá len sama o sebe, ale aj preto, že mala veľký vplyv na Agricolu. Prítomnosť týchto troch diel však už možno nie je náhodná, takže nemožno predpokladať, že by tieto knihy stáli na policiach jedného kláštora, čo naznačuje individuálny záujem o ne.

Sekcia „Literatúra-gramatika-rétorika“ patrí medzi tie najskromnejšie sekcie s desiatimi položkami. Nachádza sa tu Calepinov slovník (nevieme, či to bol sedem-, deväť- alebo jedenásťjazyčný zväzok), *Thesaurus Ciceronianus* Marca Nizzoliho (1498 – 1566), zbierka prísloví *Symbolorum Imperatoriorum* neskorého humanistu Nicolausa Reisnera (1545 – 1602), zbierka anekdot a apoftegmat, ktorú zostavil konvertita na katolícku vieru Otto Melander (1571 – 1640), nemecká verzia Vergiliovej *Bucolice*, ktorá možno slúžila ako učebnica. V tomto prípade vo vydaní Stephana Reicha/Riccia (1512 – 1588), ktorý tvrdil, že „na pochopenie Božieho slova, čistých kresťanských učení a Ciceronovho jazyka a reči treba viesť mladých počas ich štúdií“.³⁰ A nakoniec heretická práca – zväzok Ciceronových rečí, ktorý zostavil profesor rétoriky v Štrasburgu Melchior Junio (1545 – 1604).

Napokon sa pozrime na tzv. *liturgické knihy*, ktoré slúžili pri liturgiách: celkový materiál nezahŕňa viac ako desať položiek. Nenachádzajú sa tu nijaké misále ani breviáre. Možno preto, že neboli požiadavkou provinciálnych predstavených pri zostavovaní zoznamu (?). Sú tam nasledovné spisy: traktát *Disquisitiones magicarum* od Martina Antonio Delría (1551 – 1608). Španielsky jezuita sa považoval v ranom novoveku za najznámejšieho znalca čarodejníctva, ktorý v trojzväzkovom diele uvádza 265 historických príkladov na podporenie svojej teórie.³¹ Na rozpoznanie diabla a na jeho vyhánanie sa používali jednak príručky z kanonického práva, a jednak odseky z liturgických kníh vzťahujúce sa k tejto tematike. Taliansky Girolamo Menghi (1529 – 1609) bol jedným z najznámejších exorcistov svojej doby a jeho dielo *Flagellum daemonum*, resp. druhá časť *Fustis daemonum*, mohli pomáhať katolíckym kňazom vykonávajúcim exorcizmy, keďže to bolo súčasťou liturgie. V súpise uvedený exemplár (jeden?) mohol byť majetkom františkánov v Eisenstadte: podľa zápisu sa k nim dostal v roku 1637³² a mohol im byť užitočný počas obradov rekatolizácie, ktoré vykonávali na majetku Esterháziovcov v rokoch 1637 – 1638. Ďalej sú tu príručky pre kňazov vykonávajúcich spoved' a jedno heretické dielo *Manuale controversiarium* luteránskeho reformátora Martina Chemnitza (1522 – 1586).

Katalóg z roku 1647, ktorý vyhotovili predstavení Mariánskej provincie, veľa prezrádza o knižnom vybavení členov rádu, o potenciálne čitateľných knihách a o duchu zbierky. Knižnice boli relatívne dobre vybavené mnohými novšími vydaniami, ale toto sa, samozrejme, líšilo v závislosti od jednotlivých odborných skupín. Jeden označujúci prvok, na ktorý je nevyhnutné upozorniť, je celkový obraz, keďže nevieme, z ktorých

³⁰ Uvádza: IMRE, Mihály. Cicero és/vagy Krisztus. A reformáció 16. századi retorikáinak egyik dilemmája. In: IMRE, Mihály. *Az isteni és emberi szó. Tanulmányok a 16 – 18. századi protestantizmus irodalmából*. Sárospatak: Hernád, 2012, s. 36.

³¹ TŰSKÉS, Gábor. Az exemplum a 16. – 17. század katolikus áhítati irodalmában. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1992, roč. 96, s. 140.

³² ZVARA 2023, odk. 2, 131. Nr. 325.

kláštorňých zbierok pochádzajú údaje o registrovaných knihách. Určite v najlepšom stave boli so zreteľom na nákup a finančné možnosti zbierky bratislavské, trnavské, alebo eisenstadtské. Nachádzajú sa tu bežne známe mená, populárne diela, ale počet exemplárov nevieme ani odhadnúť.

Podľa všetkého sú tu málo zastúpené svetové dejiny, literatúra a gramatika. Prírodné vedy tu takmer vôbec nie sú. O individuálnych alebo humanistických záujmoch nemáme veľa záznamov, pravdepodobne v týchto stavebných a pohnutých časoch nebola veľká potreba týchto diel.

V každom prípade si pozornosť zasluhuje pomerne veľký počet protestantských vydání a to, k akým tematickým okruhom patria. Dôležité je aj to, že autori, ktorí sa tu vyskytujú, sú prevažne nasledovníci Luthera, bez ohľadu na to, ktorý smer zastupujú. Helvétsky, resp. kalvínsky smer je len na ukážku, filippovský smer nie je zastúpený vôbec. Filip Melanchthon (1497 – 1560), jedna z najväčších osobností 16. storočia, je zastúpený v súpise len dvomi dielami – jedným dialektickým spisom a jedným zväzkom orácií. Jednotlivé diela niektorých evanjelických alebo kalvínskych autorov sa používali aj medzi katolíkmi, najmä literárno-gramatické diela alebo humanistické vydania niektorých cirkevných otcov. Aj to bolo bežným zvykom, že františkáni síce poznali učenia iných denominácií – pretože museli mať vhodné argumenty v procesoch rekatolizácie – avšak ich nepoznali v origináli, ale len z polemík, ktoré vyvracali heretické ideológie z pera príslušníkov rádu. V tomto prípade však františkáni Mariánskej provincie mohli čítať aj diela v origináli, takže by sme si mohli jemne upraviť negatívny obraz o mníchoch – aj keď to bola vlastne len potenciálna literatúra.

Zvyčajne nevieme presne určiť roky vydania publikácií, no na základe životopisných údajov väčšiny autorov možno konštatovať, že prevládajú publikácie zo 16. storočia, ale aj vydania, ktoré vyšli na začiatku alebo v prvej polovici 17. storočia. Tie sú zastúpené v hojnom počte, takže aj keď nejde o najnovšie publikácie, rozhodne tento súpis nemožno považovať za zastaralý fond.

Čo sa týka jazykovej skladby knižného súboru, môžeme skonštatovať, že vo výraznej miere ide o latinské knihy, ale v súpise sa nachádzajú aj knihy nemecké a maďarské. V latinčine bolo okolo 80 titulov (*Libri Germanici, Libri Germanici Haeretici, simul et Latini*), z ostatných len 12 položiek. Aj prostredníctvom týchto jazykových informácií si musíme uvedomiť, že tu nejde o počet exemplárov. Môžeme sa len domnievať, že sa tu nenachádzala nijaká chorvátska, slovinská, slovenská ani talianska kniha.

Súpis kníh z roku 1647 v Mariánskej provincii v Uhorsku môžeme v rámci dejín vzdelávania, knižníc a histórie čítania považovať za významný dokument, ktorý poskytuje odpovede na viaceré otázky, ale pravdepodobne vyvoláva ešte viac otázok a necháva ich otvorené.

ZOZNAM

POUŽITEJ LITERATÚRY A ODKAZY

- BITSKEY, István. Egy német hitvita híre Magyarországon, (Adalék az érseki könyveszerzéshez). In: BITSKEY, István. *Hitvita, história, szellemi örökség, Tanulmányok a kora újkori magyarországi művelődésről*. HITSEKER, Mária, ed. Budapest – Eger: Kossuth–Eszterházy Károly Egyetem, 2021, (Kulturális örökség), s. 197–204.
- BUZÁS, Josef. *Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert, I.-IV. Teil*. Eisenstadt: 1966 – 1969, (Burgenländische Forschungen), s. 76, 347, 292, 466.
- FAZEKAS, István. Adalékok a fraknoi uradalom és a kismartoni grófság rekatolizációjához. In: FAZEKAS, István. *A reform útján. A katolikus megújulás Nyugat-Magyarországon*. Győr: Győri Egyházmegyei Levéltár, A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai, Források, feldolgozások, 2014, roč. 20, s. 196–215.
- FAZEKAS, István. Mariazell und der ungarische Adel zur Zeit des Barock. In: *Mariazell und Ungarn: 650 Jahre religiöse Gemeinsamkeit. Mariazell und Ungarn. 650 Jahre religiöse Gemeinsamkeit: Referate der Internationalen Konferenz „Magna Mater Austriae et Magna Domina Hungarorum”*. In: *Esztergom (6. – 9. Mai 2002) und Mariazell (3. – 6. Juni 2002)*, Graz: Verlag des Steiermärkischen Landesarchivs, 2003 (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs, 30), s. 102–115.
- GÁBOR, Csilla. *Kora újkori jezsuita meditáció – tradíció, életgyakorlat, irodalom*. In: *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*. SZILÁGYI, Csaba, ed. Piliscsaba: PPKA BTK, 2006, (Művelődéstörténeti műhely, Rendtörténeti konferenciák, 2), s. 35–43.
- IMRE, Mihály. Cicero és/vagy Krisztus. A reformáció 16. századi retorikáinak egyik dilemmája. In: IMRE, Mihály. *Az isteni és emberi szó. Tanulmányok a 16. – 18. századi protestantizmus irodalmából*. Sárospatak: Hernád, 2012, s. 15–44.
- Katolikus intézményi könyvtárak V. 1647 – 1750*. MONOK, István a Edina ZVARA, eds. Budapest – Sárospatak: MTA KIK, Tokaj-Hegyalja Egyetem, 2023, (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 19/5), 192 s.
- KNAPP, Éva. Egy ismeretlen mariánus ferences könyvtár a 18. században. In: *MONOKographia, Tanulmányok Monok István 60. Születésnapjára*. NYERGES, Judit, Atilla VERÓK a Edina ZVARA, eds. Budapest: Kossuth, 2016, s. 385–404.
- KNAPP, Éva. A máriavölgyi pálos kolostor a 18. században, (Rekonstrukciós kísérlet) I. In: *Magyar Könyvszemle*. 1992, roč. 108, s. 313–327.
- KOLTAI, András. *Batthyány Ádám, Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén*. Győr: Győri Egyházmegyei Levéltár, (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai, Források, feldolgozások 14), 2012. 636 s.
- KOMOROVÁ, Klára a Helena SAKTOROVÁ. *Tlače 16. storočia vo františkánskych knižniciach = Opera impressa saeculi XVI quae in bibliothecis Ordinis Franciscanorum asservantur*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2014 (Generálny katalóg tlači 16. storočia zachovaných na území Slovenska. – Catalogus generalis operum impressorum saeculi XVI quae in Slovacia asservantur, Tomus 3.), 2014. 703 s.

- KOTVAN, Imrich. *Inkunábuly na Slovensku = Incunabula quae in Bibliothecis Slovaciae asservantur*. Martin: Matica slovenska, 1979. 556 s.
- KOTVAN, Imrich a Eva FRIMMOVÁ. *Inkunábuly Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej v Martine = Incunabula quae Martini in Bibliotheca Nationali Slovaca Societatis Matica slovenská dictae asservantur*. Martin: Matica slovenská, 1988. 262 s.
- KOTVAN, Imrich a Eva FRIMMOVÁ. *Inkunábuly zo slovenských knižníc v zahraničných inštitúciách = Incunabula de Bibliothecis Slovaciae quae in institutionibus regionum externarum asservantur*. Martin: Matica slovenská, 1996. 224 s.
- LUSCINIUS, Ottmar. *Allegoriae, psalmorum Davidis prophetae, secundum literarum ordinem...* Augustae: Sympertus Ruf, 1524.
- MARULIĆ, Marko. *Dictorum factorumque memorabilium libri sex, sive de bene beateque vivendi institutione, ad normam vitae Sanctorum utriusque Testamenti collecti, atque in ordinem digesti ... Coloniae Agrippinae: sumpt. Bernardi Gualtheri, 1609.*
- MONOK, István. *The Cultural Horizon of Aristocrats in the Hungarian Kingdom*. Wien: Praesens Verlag, 2019 (Verflechtungen und Interferenzen. Studien zu den Literaturen und Kulturen im zentraleuropäischen Raum, 3). 390 s.
- MONOK, István a Katalin PÉTER. *Felmérés a hithűségéről 1638-ban*. In: *Lymbus – Művelődéstörténeti Tár*, 1990, 2. zv., s. 111-142.
- ÖTVÖS, Péter. *Büchervisitation in einem katholischen Lande, Das Beispiel Tirol, in Freiheitsstufen der Literaturverbreitung, Zensurfragen, verbotene und verfolgte Bücher*. JANKOVICS, József a S. Katalin NÉMETH, eds. Wiesbaden: Harrassowitz, 1998, (Wolfenbütteler Abhandlungen zur Renaissanceforschung, 18), s. 83-103.
- PAYR, Sándor. *Flaciánus lelkészek Magyarországbán*. Pozsony: Wigand, 1916. 40 s.
- SAKTOROVÁ, Helena, Klára KOMOROVÁ, Emília PETRENKOVÁ a Ján AGNET. *Tlač 16. storočia vo fondoch Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej = Opera impressa saeculi XVI, quae in Bibliotheca Nationali Slovaca Societatis Matica slovenská Martini asservantur*. Martin: Slovenská národná knižnica, 1993 (Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných území Slovenska. – Catalogus generalis operum impressorum saeculi XVI quae in Slovacia asservantur, Tomus 1.). 462 s.
- TÜSKÉS, Gábor. *A jezsuita meditációs irodalom a XVI–XVII. században*. In: *Irodalomtörténet*. 1997, roč. 28/78, č. 1-2, s. 22-47.
- TÜSKÉS, Gábor. *Az exemplum a 16. – 17. század katolikus áhítati irodalmában*. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1992, roč. 96, s. 133-151.
- TÜSKÉS, Gábor a Éva KNAPP. *Marianische Landespatrone in Europa unter besonderer Berücksichtigung Ungarn*. In: *Jahrbuch der Volkskunde*. 2002, roč. 25, s. 77-102.
- TÜSKÉS, Gábor a Éva KNAPP. *Mariazell és a Magyarországi zárandoklatok a 17. – 18. században*. In: *Mariazell és Magyarország. Egy zárandokhely emlékezete*. FARBAKY, Péter a Szabolcs SERFŐZŐ, eds. Budapest: BTM, 2004, s. 84-92.

VISKOLCZ, Noémi. Die Bibliothek des Franz Nádasdy. In: *Burgenländische Heimatblätter*. 2018, roč. 80, č. 3-4, s. 7-19.

ZVARA, Edina. *Gratia mecenaturae Esterhasianae, A kismartoni ferences könyvtár története és állománya*. Budapest: MTA KIK–Kossuth, 2023, (Esterhasyana). 255 s.

ZVARA, Edina. Die Franziskanerbibliothek, 1639 – 1780. In: BRUCK, Anton, István MONOK a Edina ZVARA. *Bewahrte Geistigkeit und Kulturerbe von drei Nationen, Die Historische Bibliothek des Franziskanerklosters in Güssing*. Budapest – Güssing: Bibliothek und Informationszentrum der Ungarischen Akademie der Wissenschaften – Franziskanerkloster Güssing, 2021, s. 45-58.

Edina Zvara PhD., associate professor
University of Szeged, BTK Department of
Cultural Heritage and Human Information
Sciences, H-Szeged 6722, Egyetem u. 2.
zvara.edina@szte.hu

Zaobrá sa ranonovovekou knižnou kultúrou, históriou knižníc a čítateľstva, knižnou kultúrou františkánov a knižnými zbierkami Esterházióvcov.

Preklad z maďarčiny:
PhDr. Klára Komorová, PhD.